

НІКОЛОВА ПРОТИ БОЛГАРІЇ (№ 2) (NIKOLOVA v. BULGARIA (No. 2))

У справі «Ніколова проти Болгарії (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

- п. К. Л. Розакіс (C. L. Rozakis), голова
- п. П. Лоренцен (P. Lorenzen)
- пані Ф. Тюлкен (F. Tulkens)
- пані Н. Важич (N. Vajić)
- пані С. Ботучарова (S. Botoucharova)
- п. А. Ковлер (A. Kovler)
- п. В. Загребельський (V. Zagrebelsky),
- а також п. С. Нільсен (S. Nielsen), секретар секції,

після наради за зачиненими дверима 9 вересня 2004 року постановляє таке рішення, ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 40896/98) проти Республіки Болгарії, поданою до Європейської комісії з прав людини (Комісія) на підставі колишньої статті 25 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) 12 січня 1998 року громадянкою Болгарії пані Іванкою Марковою Ніколовою (*Ivanka Markova Nikolova*) (заявниця), 1943 року народження, проживає у Пловдиві (*Plovdiv*). Це її друга заява. За першою заявою (№ 31195/96) було постановлене рішення (див. «Ніколова проти Болгарії» (*Nikolova v. Bulgaria*) [GC], № 31195/96, ECHR 1999-II).

2. У Суді заявницю представляв п. М. Екімджиєв (*M. Ekimdjev*), адвокат, що практикує у Пловдиві. Уряд Болгарії (Уряд) представляли його уповноважені особи пані М. Пашева (*M. Pasheva*) та пані М. Димова (*M. Dimova*), Міністерство юстиції. У своєму листі від 6 грудня 2002 року заявниця висловила заперечення щодо представницьких повноважень уповноважених осіб та просила Суд не брати до уваги зауваження, які вони подали від імені Уряду. Рішенням від 4 вересня 2003 року Суд відхилив заперечення заявниці.

3. Заявниця стверджувала, зокрема, що тривалість запобіжного ув'язнення в поєднанні з подальшим домашнім арештом була надмірною, її домашній

арешт не був предметом судового контролю, а тривалість провадження в кримінальній справі проти неї перевищувала розумний строк.

4. Заяву було передано до Суду 1 листопада 1998 року, коли набув чинності Протокол № 11 до Конвенції (пункт 2 статті 5 Протоколу № 11).

5. Розгляд заяви було доручено першій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). Для її розгляду (пункт 1 статті 27 Конвенції) зі складу цієї секції було створено палату, як це передбачено пунктом 1 правила 26 Регламенту Суду.

6. Ухвалою від 4 вересня 2003 року Суд визнав заяву частково прийнятною.

7. Сторони не подали зауважень по суті справи.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. Заявниця народилась у 1943 році і живе у Пловдиві.

A. Провадження у кримінальній справі проти заявниці

9. Раніше заявниця працювала касиром і бухгалтером у державній компанії.

10. Аудиторська перевірка компанії на початку 1995 року виявила нестачу коштів на суму 1 290 059 старих болгарських левів.

11. У лютому 1995 року заявниця отримала копію остаточного акта аудиторської перевірки, в якому була зазначена думка аудиторів, що, зокрема, протягом 1991–1994 років вона умисно вносила неправдиві відомості до бухгалтерських книг, таким чином здійснюючи незаконне привласнення коштів.

12. 15 березня 1995 року регіональна прокуратура Пловдива розпочала попереднє розслідування щодо заявниці та ще трьох працівників компанії. Очевидно, заявниці стало відомо про розслідування невдовзі після його початку. Для проведення розслідування справу було направлено до регіонального слідчого управління Пловдива. Прокурор, який вів справу, визначив низку конкретних фактів, що їх мав з'ясувати слідчий, та видав розпорядження завершити розслідування в межах шістдесяти днів.

13. 10 серпня 1995 року регіональна прокуратура, зазначивши, що до цього часу, незважаючи на її розпорядження від 15 березня 1995 року, не вжито жодних слідчих дій, наказала слідчому негайно розпочати роботу над справою та завершити її протягом шістдесяти днів.

14. Упродовж наступних місяців заявницю кілька разів допитували. Слідчі органи також допитали кількох свідків і зібрали документи та інші докази у справі.

15. 24 жовтня 1995 року заявниці на підставі пункту 1 статті 203 в поєднанні з пунктом 1 (1) статті 202 та статтею 201 Кримінального кодексу (КК) було пред'явлено обвинувачення в незаконному привласненні коштів в особливо

великих розмірах за особливо обтяжувальних обставин, здійснення якого супроводжувалось іншими правопорушеннями (складання офіційних документів, що містять неправдиву інформацію, та зловживання службовим становищем), за які призначається м'якше покарання.

16. 6 листопада 1995 року регіональне слідче управління звернулося до регіональної прокуратури з проханням подовжити строк на шістдесят днів для завершення розслідування. 14 листопада 1995 року регіональна прокуратура надала такий дозвіл.

17. 11 січня 1996 року регіональне слідче управління направило до Головної прокуратури клопотання про подовження строку ще на шістдесят днів з метою завершення розслідування. У клопотанні зазначалося, що всіх свідків допитано та проведено вилучення значної кількості бухгалтерських та інших документів, пов'язаних з кримінальною діяльністю заявниці, яка тривала понад три роки. Було складено звіт про проведення графологічної експертизи деяких із цих документів. Звіт про проведення експертизи бухгалтерських документів перебував на стадії складання, але не міг бути завершений у строк, раніше встановлений для завершення розслідування, оскільки потрібно було розглянути величезну кількість документів. 18 січня 1996 року Головна прокуратура задовольнила це клопотання.

18. 25 червня 1996 року слідчий змінив формулювання обвинувачення проти заявниці і повідомив її про це.

19. 2 липня 1996 року слідчий дозволив заявниці та її адвокатам ознайомитися з матеріалами справи.

20. Через кілька днів слідчий завершив свою роботу за справою і передав матеріали до регіональної прокуратури з пропозицією притягти заявницю до судової відповідальності.

21. 27 листопада 1997 року регіональна прокуратура дійшла висновку, що зібрані докази вказують на те, що незаконне привласнення коштів, яке, як стверджувалося, вчинила заявниця та ще один співобвинувачуваний, не здійснювалося за особливо обтяжувальних обставин. До того ж на той час вона вже повернула частину грошей. Виходячи з цього, прокуратура вирішила притягти заявницю до відповідальності за незаконне привласнення коштів без обтяжувальних обставин (стаття 202 КК). Оскільки таке правопорушення підпадало під юрисдикцію окружного суду, вона надіслала справу до окружної прокуратури.

22. 30 березня 1998 року окружна прокуратура закрила кримінальну справу проти двох співобвинувачуваних, оскільки визнала, що незначний характер правопорушень, які, як стверджувалося, вони вчинили, давав змогу застосувати до них переслідування в адміністративному порядку. Вона вирішила відкрити справу проти заявниці та четвертого співобвинувачуваного.

23. 1 січня 2000 року набрали чинності зміни до Кримінально-процесуального кодексу (КПК), які передбачають, зокрема, що провадження у

кримінальній справі можуть бути припинені до завершення судового розгляду, якщо обвинувачення та захист дійдуть згоди щодо визнання підсудним своєї вини.

24. 7 січня 2000 року окружна прокуратура пред'явила заявниці обвинувальний висновок.

25. 25 січня 2000 року обвинувачення та заявниця дійшли згоди, внаслідок якої заявницю було визнано винною і засуджено до трирічного ув'язнення з відстрочкою виконання вироку на п'ять років та позбавленням права обіймати посаду на п'ять років.

26. 2 лютого 2000 року угода про визнання вини була затверджена окружним судом і справу було закрито.

В. Запобіжне ув'язнення заявниці та подальший домашній арешт

27. 24 жовтня 1995 року заявницю було заарештовано і взято під варту. Підставою для тримання під вартою слідчий назвав тяжкість правопорушення, в якому її обвинувачували.

28. 6 листопада 1995 року заявниця оскаржила свій арешт у регіональній прокуратурі. Вона заявляла, що упродовж шести місяців, відтоді як їй стало відомо про висунуті проти неї кримінальні обвинувачення, вона не робила спроби втечі або перешкоджання розслідуванню і що вона більше не працює ані касиром, ані бухгалтером, а отже, не може вчинити нових правопорушень. Крім того, у 1994 році вона перенесла гінекологічну операцію і ще не цілком одужала.

29. 9 листопада 1995 року регіональна прокуратура підтвердила рішення про тримання заявниці під вартою. Вона дійшла висновку, що заявницю було обвинувачено в тяжкому правопорушенні, за яке передбачено покарання у вигляді ув'язнення строком понад 10 років, і, «таким чином, [затримання] [було] законним: воно здійснено на підставі імперативного положення пункту 1 статті 152 КПК». Далі також зазначалося, що питання про застосування пункту 2 статті 152 КПК мають вирішувати слідчий та прокурор, який здійснює нагляд. У справі заявниці суддя та прокурор, що здійснював нагляд, не застосували пункт 2 статті 152 КПК «з огляду на тогочасну стадію провадження». Внаслідок цього затримання заявниці є законним. Своїм рішенням від 15 грудня 1995 року Головна прокуратура відхилила скаргу заявниці на це рішення.

30. Наступна скарга заявниці проти тримання її під вартою була відхилена Головною прокуратурою 12 січня 1996 року.

31. 18 січня 1996 року Головна прокуратура з власної ініціативи затвердила тримання заявниці під вартою.

32. Тим часом 14 листопада 1995 року заявниця оскаржила в регіональному суді рішення про своє затримання. У письмовому поданні до Суду адвокат

заявниці, зокрема, зазначав, що рішення про затримання заявниці було прийняте виключно на підставі серйозності обвинувачень проти неї, тоді як інші важливі чинники не було враховано. Наприклад, заявниця мала постійну адресу, за якою вона проживала разом з чоловіком та двома дочками. Вона також знала про висунуті проти неї кримінальні обвинувачення ще за шість місяців до свого арешту, але не зробила спроби втечі або перешкоджання розслідуванню. До того ж докази проти заявниці були недостатньо обґрунтованими, оскільки було встановлено, що іще шестеро осіб мали доступ до ключів від каси. Прокурор сліпо покладався на висновки аудиторів, які вказували на заявницю лише на тій підставі, що вона була керівником відділу. Проте докази того, що заявниця власноруч робила неправдиві записи в бухгалтерських книгах, відсутні. Адвокат заявниці також посилався на стан її здоров'я і долучив медичні довідки.

33. 11 грудня 1995 року суд відхилив скаргу. Він, зокрема, постановив:

«[Обвинувачення проти заявниці] стосуються тяжкого правопорушення за пунктом 7 статті 93 КК, тобто правопорушення, за яке, відповідно до статті 203 КК, передбачене покарання у вигляді ув'язнення строком на десять і більше років. У цьому відношенні пункт 1 статті 152 КПК вимагає застосування затримання.

... [Медичні довідки, надані заявницею], свідчать про стан її здоров'я в минулому. Інформації про теперішній стан її здоров'я не надано. Внаслідок цього на цей час відсутні обставини, які вимагали б зміни заходу “запобіжне ув'язнення”, застосованого до [заявниці]. Таким чином, скарга необґрунтована і підлягає відхиленню».

34. 11 січня 1996 року адвокат заявниці звернувся до слідчого, що вів справу, з клопотанням видати розпорядження про проведення медичного обстеження заявниці з метою з'ясування, чи становлять умови тримання її під вартою загрозу для її здоров'я. 19 січня 1996 року за розпорядженням слідчого заявницю оглянули троє лікарів-експертів. У висновку, зробленому того самого дня, експерти зазначили, що проблеми, пов'язані з хірургічною операцією, зробленою заявниці понад рік тому (у 1994 році), не впливають на її стан і вона може залишатися під вартою.

35. 5 лютого 1996 року заявницю було терміново переведено до лікарні у зв'язку з болями у жовчному міхурі. Її прооперували, і того самого дня адвокат звернувся до регіональної прокуратури з клопотанням про звільнення заявниці з огляду на тяжкий стан її здоров'я. Він також доводив, що не існує ризику втечі заявниці, перешкоджання розслідуванню або вчинення нового правопорушення, оскільки вона знала про пред'явлені їй обвинувачення ще за шість місяців до свого арешту, але не зробила спроби вчинити будь-яке з цих діянь.

36. 6 лютого 1996 року регіональна прокуратура звернулася до регіонального слідчого управління з проханням висловити свою думку про клопотання заявниці про звільнення. Зокрема, прокуратура звернулася з питанням, чи

було тривале тримання заявниці під вартою виправданім з огляду на перенесену нею операцію. 13 лютого 1996 року регіональна прокуратура видала регіональному слідчому управлінню розпорядження отримати висновок лікарів-експертів із зазначеного вище питання. 15 лютого 1996 року для огляду заявниці була призначена група експертів. Вони дійшли висновку, що заявниця потребує певного періоду часу для одужання, яке було несумісним з умовами тримання під вартою.

37. З огляду на цей висновок 19 лютого 1996 року регіональна прокуратура вирішила припинити запобіжне ув'язнення заявниці через незадовільний стан її здоров'я, визнаний несумісним з умовами тримання під вартою. Вона також зазначила, що стан здоров'я заявниці унеможливорює її втечу, перешкоджання розслідуванню або вчинення нового правопорушення. До того ж розслідування було майже завершено.

38. Того самого дня заявницю було звільнено з-під варті і поміщено під домашній арешт.

39. Згодом (дата не зазначена) заявниця подала до регіональної прокуратури клопотання про звільнення. Клопотання було відхилено 14 березня 1996 року. Регіональна прокуратура постановила замінити запобіжне ув'язнення заявниці на домашній арешт у зв'язку з висновком про несумісність стану здоров'я заявниці з умовами тримання під вартою, до того ж ризик її втечі або повторного вчинення правопорушення об'єктивно виключався з огляду на стан здоров'я. На відміну від запобіжного ув'язнення, домашній арешт не був несумісним зі станом її здоров'я, оскільки вдома вона мала можливість проходити медичні огляди і лікуватися. Заявниця не подала клопотання про дозвіл залишати свій дім у визначені періоди часу для отримання лікування. Отже, не було потреби в її звільненні.

40. Згодом, у березні 1996 року, заявниця оскаржила свій домашній арешт у Головній прокуратурі. Вона доводила, що ризику її втечі або вчинення нового правопорушення не існує. Вона також посилялася на незадовільний стан свого здоров'я. Рішенням від 5 квітня 1996 року Головна прокуратура відхилила скаргу, не навівши жодних конкретних причин.

41. 25 червня 1996 року слідчий з власної ініціативи підтвердив домашній арешт заявниці без наведення підстав.

42. 27 листопада 1997 року регіональна прокуратура з власної ініціативи підтвердила домашній арешт заявниці без наведення підстав.

43. 30 березня 1998 року окружна прокуратура з власної ініціативи підтвердила домашній арешт заявниці без наведення підстав.

44. 7 квітня 1998 року адвокат заявниці подав до регіональної прокуратури скаргу на рішення окружної прокуратури про затвердження домашнього арешту. Він заявляв, що арешт триває понад два роки, але досі не виявлено ознак, що заявниця має намір втекти чи вчинити повторне правопорушення. До того ж уже зібрано всі відповідні докази.

45. 16 квітня 1998 року, перед тим як передати скаргу до регіональної прокуратури, окружна прокуратура переглянула справу й ухвалила рішення про звільнення заявниці під заставу. У рішенні зазначалося, що органи розслідування двічі направляли справу обвинуваченню і щоразу вона поверталася для подальшого уточнення. Оскільки в цей час відбувалося розслідування матеріалів справи, ніщо не вказувало на те, що найближчим часом вони могли б потрапити до окружної прокуратури. Подальше тримання заявниці під домашнім арештом мало б репресивний характер, оскільки всі відповідні докази вже було зібрано і не існувало ризику перешкоджання розслідуванню з боку заявниці. У рішенні також ішлося про те, що клопотання про звільнення, які подавалися на початку 1996 року, ймовірно, були відхилені тому, що позбавлення заявниці свободи на той час іще не тривало дуже довго.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРАКТИКА

A. Правопорушення, в яких обвинувачувалася заявниця

46. Пункт 1 статті 203 КК, узятий разом з пунктом 1 (1) статті 202 та статтею 201, передбачає, що незаконне привласнення коштів в особливо великих розмірах та за особливо обтяжувальних обставин, здійснення якого супроводжувалось іншим правопорушенням, за яке призначається м'якше покарання, карається ув'язненням від десяти до тридцяти років.

47. Відповідно до пункту 1 (1) статті 202 КК, узятої разом зі статтею 201, незаконне привласнення коштів без обтяжувальних обставин карається ув'язненням від одного до десяти років, якщо вчинення такого правопорушення не супроводжувалось іншим правопорушенням, за яке призначається м'якше покарання.

B. Арешт і запобіжне ув'язнення

48. Правові підстави для застосування запобіжного ув'язнення викладено у статті 152 КПК, у відповідній частині якої в редакції, чинній на той час, передбачено:

«1. [Розпорядження про запобіжне ув'язнення видається [у випадках, коли обвинувачення] стосуються тяжкого умисного злочину.

2. У випадках, передбачених пунктом 1 [запобіжне ув'язнення], може не застосовуватись, якщо відсутній ризик втечі обвинуваченого, його перешкоджання розслідуванню або вчинення ним нового злочину.

...»

49. За пунктом 7 статті 93 КК, «тяжкий злочин» визначається як такий, що карається позбавленням волі строком понад 5 років.

50. Відповідно до практики Верховного суду на той час (зараз вона, принаймні частково, застаріла внаслідок змін до КПК, що набрали

чинності з 1 січня 2000 року), пункт 1 статті 152 вимагав, щоб особа, обвинувачена у вчиненні умисного тяжкого правопорушення, підлягала взяттю під варту. Згідно з пунктом 2 статті 152, виняток могли становити випадки, коли абсолютно не виникало сумніву, що будь-який ризик втечі або нового правопорушення об'єктивно виключений, наприклад у випадках, коли затримана особа серйозно хвора, має похилий вік або вже перебуває під вартою на інших підставах, таких як відбування покарання (*опред. № 1 от 4 май 1992 г. по н. д. № 1/92 г. на ВС І н. о.; опред. № 48 от 2 октомври 1995 г. по н. д. № 583/95 г. на ВС І н. о.; опред. № 78 от 6 ноември 1995 г. по н. д. 768/95 г.*).

С. Домашній арешт

51. Відповідно до статті 146 КПК, захід із забезпечення припровадження до компетентного органу має застосовуватися до кожної особи, яку обвинувачено у вчиненні правопорушення, що переслідується законом. Окрім запобіжного ув'язнення, таким заходом є домашній арешт.

52. Стаття 147 КПК, в чинній на той час редакції, передбачала, що метою заходів із забезпечення припровадження особи до компетентного органу було запобігання втечі обвинуваченого, вчинення повторного правопорушення або перешкоджання встановленню істини. Застосовуючи конкретний захід, компетентний орган мав брати до уваги небезпечність стверджуваного правопорушення, докази проти обвинуваченого, стан його здоров'я, сімейний статус, фах, вік та інше (пункт 2 статті 147).

53. Стаття 151 КПК, у чинній на той час редакції, визначала домашній арешт таким чином:

«Домашній арешт передбачає заборону обвинуваченому залишати своє помешкання без дозволу відповідних органів».

54. У своєму пояснювальному рішенні № 10/1992 (*реш. № 10 от 27 юли 1992 г. по конституционно дело № 13 от 1992 г., обн., ДВ брой 63 от 4 август 1992 г.*) Конституційний суд постановив:

«... [Д]омашній арешт є формою затримання і [становить] втручання в недоторканність [особи]».

55. На той час КПК не передбачав судового контролю за домашнім арештом. Отже, єдиною можливістю для особи, поміщеної під домашній арешт, було звернення до прокурора, який міг видати розпорядження про звільнення. У разі відмови прокурора звільнити особу, поміщену під домашній арешт, вона могла звернутися зі скаргою до прокурора вищого рівня (статті 181 і 182 КПК).

56. 1 січня 2000 року набрав чинності КПК зі змінами, який тепер у новому пункті 2 статті 151 передбачає повний початковий та подальший судовий контроль за домашнім арештом.

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

57. Заявниця скаржилася, що запобіжне ув'язнення та її домашній арешт були необґрунтованими, а їх тривалість — нерозумною.

Суд вважає, що ця скарга має бути розглянута на підставі пункту 3 статті 5 Конвенції, де, зокрема, передбачено:

«Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с пункту 1 цієї статті ... має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду...»

58. Заявниця стверджувала, що на час арешту вона мала постійне місце проживання, роботу і родину. Не було ознак, що вона мала намір втекти чи вчинити нове правопорушення, а отже, органи влади не мали жодних підстав для тримання її під вартою. До того ж згодом, після поміщення її під домашній арешт, поганий стан її здоров'я і подальша госпіталізація унеможливили її втечу або вчинення правопорушення. З огляду на це, не існувало відповідних і достатніх підстав для того, щоб відповідні органи продовжували позбавляти її свободи. Нарешті, заявниця доводила, що в кримінальній справі проти неї органи влади не діяли ретельно. Зокрема, регіональна прокуратура не вжила жодних процесуальних заходів у період з липня 1996 року по листопад 1997 року, а окружна прокуратура — в період з листопада 1997 року по березень 1998 року.

59. Уряд стверджував, що позбавлення заявниці свободи не є порушенням пункту 3 статті 5 Конвенції. Запобіжне ув'язнення було здійснено на підставі статті 152 КПК, яка обумовлювала його обов'язковість у таких випадках, як у неї. До того ж встановлений у національному праві строк запобіжного ув'язнення не було перевищено. Щодо домашнього арешту заявниці, відповідно до національного права, не існувало абсолютно визначеного строку його тривалості. Попри це, тривалість домашнього арешту заявниці відповідала стану її здоров'я та перебігу проваджень у кримінальній справі проти неї.

60. Суд зауважує, що заявницю заарештовано 24 жовтня 1995 року. Її запобіжне ув'язнення було змінено на домашній арешт 19 лютого 1996 року. 16 квітня 1998 року її було звільнено під заставу (див. пункти 27, 38 і 45 вище). Безумовно, домашній арешт заявниці становив позбавлення свободи в розумінні статті 5 (див. пункт 53 вище та рішення у справі «N. C. проти Італії» (*N. C. v. Italy*) від 11 січня 2001 року, № 24952/94, п. 33). Таким чином, період, що має розглядатися, становить два роки, п'ять місяців і двадцять три дні.

61. Подальше існування обґрунтованої підозри, що заарештована особа вчинила правопорушення, є умовою *sine qua non* для законності тривалого тримання під вартою, але з плином часу вона вже не є достатньою. У таких випадках Суд має встановити, чи й надалі виправдовували таке позбавлення

свободи інші наведені судовими органами підстави. У разі якщо такі підстави були «відповідними» та «достатніми», Суд також повинен з'ясувати, чи виявили компетентні національні органи «особливу ретельність» у веденні проваджень (див. «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, п. 152 і 153, ECHR 2000-IV).

62. Суд не бачить причин сумніватися в тому, що запобіжне ув'язнення та подальший домашній арешт заявниці були здійснені на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення. Заявницю було поміщено під варту через підозру в незаконному привласненні коштів державної компанії, в якій вона працювала.

63. Щодо підстав для тривалого тримання під вартою Суд зазначає, що у справі «Ілійков проти Болгарії» (*Ilijkov v. Bulgaria*) № 33977/97, рішення від 26 липня 2001 року) він зауважував, що впродовж періоду, про який ішлося, органи влади застосовували право та практику, які встановлювали презумпцію обов'язкового запобіжного ув'язнення у випадках, коли передбачуване покарання було особливо суворим. Ця презумпція була спростовною лише за надзвичайних обставин, коли навіть гіпотетична можливість втечі, вчинення нового правопорушення або таємної змови виключалися у зв'язку з тяжкою хворобою чи іншими надзвичайними чинниками. До того ж доведення існування таких надзвичайних обставин покладалося на особу, яка перебувала в запобіжному ув'язненні, і, в разі недоведення, така особа мала перебувати в запобіжному ув'язненні упродовж усього часу здійснення проваджень. Наведені вище принципи ґрунтувалися на пунктах 1 і 2 статті 152 КПК у редакції, чинній на той час, та практиці Верховного суду на цьому етапі.

64. Під час перебування заявниці в запобіжному ув'язненні ці положення залишалися чинними і переважала така сама практика.

65. Попри це, Суд має розглянути, чи були ці положення та практика, які явно не узгоджувалися з пунктом 3 статті 5 Конвенції (див. рішення у справі Ілійкова, згадане вище, п. 84–87), справді застосовані у цій справі упродовж тримання заявниці в запобіжному ув'язненні.

66. З огляду на викладене вище, Суд зауважує, що у своєму рішенні від 9 листопада 1995 року регіональна прокуратура явно спиралася на положення пункту 1 статті 152 (див. пункт 29 вище). Так само вчинив і регіональний суд у своєму рішенні від 11 грудня 1995 року (див. пункт 33 вище). Нарешті, слід зазначити, що звільнення заявниці із запобіжного ув'язнення та поміщення її під домашній арешт не були наслідком незалежного рішення про відсутність відповідних і достатніх підстав для тримання її під вартою; по суті, вони були наслідком рішення, ухваленого з огляду на несумісність запобіжного ув'язнення зі станом її здоров'я (див. пункт 37 вище).

67. Залишається питання, чи органи влади дотримувалися такої позиції під час перебування заявниці під домашнім арештом. Суд зауважує, що відповідне джерело, стаття 147 КПК, не містило формулювання такої загальної норми, як та, що зазначена в пунктах 1 і 2 статті 152 (див. пункт 52 вище). Проте питання,

яке належить вирішити в цій справі, полягає не у з'ясуванні, чи відповідав закон вимогам пункту 3 статті 5 Конвенції, а у встановленні, чи мали органи відповідні та достатні підстави для продовження позбавлення заявниці свободи. У зв'язку з цим Суд звертає увагу на те, що, коли заявниця в березні 1996 року звернулася з клопотанням про звільнення, компетентний прокурор, хоч і був свідомий того, що ризику її втечі або вчинення правопорушення не існує, відхилив клопотання про звільнення (див. пункт 39 вище). Згодом, у червні 1996 року, листопаді 1997 року та березні 1998 року, домашній арешт заявниці затверджувався відповідними органами з їхньої власної ініціативи і, що цілком очевидно, без наведення будь-яких конкретних підстав (див. пункти 41–43 вище). Отже, виявляється, що не існувало відповідних і достатніх підстав, на які спиралися органи влади для тримання заявниці під домашнім арештом.

68. Таким чином, Суд дійшов висновку, що органи влади невиправдано позбавили заявниці свободи упродовж двох років і майже шести місяців.

69. Крім того, він вважає, що органи влади не діяли з належною ретельністю у провадженнях у кримінальній справі проти заявниці. Якщо в період із жовтня 1995 року до липня 1996 року суттєвих затримок не було, то з липня 1996 року до листопада 1997 року справа лежала в регіональній прокуратурі, а після цього — до березня 1998 року — в окружній прокуратурі (див. пункти 20–22 вище).

70. Таким чином, Суд доходить висновку, що допущено порушення права заявниці на судовий розгляд упродовж розумного строку або звільнення до початку судового розгляду, відповідно до пункту 3 статті 5 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

71. Заявниця стверджувала, що, всупереч пункту 4 статті 5 Конвенції, вона не отримала можливості судового розгляду для встановлення законності тримання її під домашнім арештом.

Пункт 4 статті 5 передбачає:

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або затримання, має право на судовий розгляд, при якому суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

72. Вона доводила, що стверджуване порушення пункту 4 статті 5 було наслідком процесуальної неможливості здійснення судового контролю за триманням її під домашнім арештом. Домашній арешт був позбавленням свободи у значенні статті 5 Конвенції, і на цій підставі заявниця повинна була мати доступ до процедури *habeas corpus*.

73. Уряд заявляв, що розпорядження про поміщення заявниці під домашній арешт видав прокурор, який на той час представляв «встановлений законом компетентний орган», про який ідеться в пункті 1 статті 5 Конвенції. До

прийняття змін до КПК застосування домашнього арешту перебувало під контролем органів обвинувачення. З 1 січня 2000 року воно перейшло під судовий контроль.

74. Суд вважає безсумнівним той факт, що домашній арешт заявниці становив позбавлення свободи, про яке йдеться в пункті 4 статті 5 (див. пункт 53 вище та рішення у справі «N. С. проти Італії» від 11 січня 2001 року, № 24952/94, п. 33). Внаслідок цього заявниця мала право на гарантії, що надаються цим положенням.

75. Суд іще раз нагадує, що засіб правового захисту, який вимагається пунктом 4 статті 5, повинен мати судовий характер; це означає, що затримана особа повинна мати доступ до судового органу та можливість бути вислуханою чи то особисто, чи, якщо необхідно, через певну форму представництва, в разі неотримання такої можливості вона не матиме основних процесуальних гарантій, що застосовується у справах про позбавлення свободи (див. рішення у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» (*Winterwerp v. the Netherlands*) від 24 жовтня 1979 року, серія А, № 33, с. 24, п. 60). Суд також зауважує, що наявність засобу правового захисту має бути достатньо надійною не лише теоретично, а й на практиці, відсутність практичної надійності позбавить засіб захисту доступності та ефективності, які вимагаються в цілях пункту 4 статті 5 (див. рішення у справах «Сакік та інші проти Туреччини» (*Sakik and Others v. Turkey*) від 26 листопада 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII, с. 2625, п. 53, та «Кадем проти Мальти» (*Kadem v. Malta*) від 9 січня 2003 року, № 55263/00, п. 41).

76. Суд зазначає, що на час, про який ідеться, КПК Болгарії не передбачав судового контролю за здійсненням домашнього арешту (див. пункт 55 вище), і не існує іншої норми національного права, яка встановлює процедуру звернення особи до судового органу з метою перегляду законності її домашнього арешту. Суд також вказує на той факт, що, як визнав Уряд, до 1 січня 2000 року домашній арешт контролювався органами обвинувачення, а судовий контроль за домашнім арештом було запроваджено лише з цього дня (див. пункт 73 вище).

77. На цій підставі Суд постановляє, що допущено порушення пункту 4 статті 5 Конвенції у тому, що заявниця не могла звернутися до суду для здійснення контролю законності тримання її під домашнім арештом.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

78. Заявниця скаржилася на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції на тривалість розгляду кримінальної справи проти неї.

Пункт 1 статті 6 передбачає:

«Кожен при ... встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на ... розгляд упродовж розумного строку ... судом ...»

А. Період, який має братися до уваги

79. У лютому 1995 року заявницю було офіційно повідомлено, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (див. пункт 11 вище). Провадження у справі було припинено 2 лютого 2000 року, після схвалення окружним судом угоди між заявницею та обвинуваченням про визнання її вини (див. пункт 26 вище). Таким чином, період, який має братися до уваги, становить приблизно п'ять років.

В. Розумність тривалості проваджень

80. Суд має оцінити розумність тривалості проваджень, з огляду на обставини справи і враховуючи критерії, встановлені його практикою, зокрема складність справи та поведінку заявниці і відповідних органів. Щодо останнього питання необхідно взяти до уваги його наслідки для заявниці (див. рішення у справах «Портінгтон проти Греції» (*Portington v. Greece*) від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI, с. 2630, п. 21, та «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, п. 124, ECHR 2000-XI).

1. Складність справи

81. Заявниця погоджувалася, що справа ґрунтувалася на великій кількості документальних доказів, але доводила, що вона не була такою складною, як її намагається подати Уряд. Справді, з початку проваджень у справі проходили четверо співобинувачуваних, проте 1998 року двох із них було виправдано й обвинувачення мало справу лише із заявницею та іншим співобинувачуваним.

82. Уряд заявляв про складність справи, що була пов'язана з тяжкими кримінальними діяннями, великим обсягом доказового матеріалу і значною кількістю співобинувачуваних.

83. Суд вважає, що справа дійсно була до певної міри складною, оскільки в ній проходили четверо співобинувачуваних, а кримінальні діяння тривали понад три роки (див. пункти 11 і 12 вище). Проте він зазначає, що обвинувачення проти двох співобинувачуваних було зняте 30 березня 1998 року (див. пункт 22 вище), що, безумовно, спростило завдання органів обвинувачення. У будь-якому разі, складність справи сама по собі не може виправдовувати тривалість розгляду.

2. Поведінка заявниці

84. Заявниця не коментувала своєї поведінки.

85. Уряд не стверджував, що розгляд справи відклали з вини заявниці.

86. Суд доходить висновку, що поведінка заявниці не спричинила довшу тривалість розгляду справи.

3. Поведінка органів влади

87. Заявниця оскаржувала твердження Уряду, що єдиною підставою для відкладення розгляду з червня 1996 року по січень 2000 року було бажання обвинувачення дочекатися реформи КПК, в результаті якої було досягнуто згоди про визнання вини. Вона заявляла, що упродовж цього часу справа перебувала в прокуратурах без розгляду, на відміну від швидкого завершення розслідування (з 15 березня 1995 року по 25 червня 1996 року). На її думку, не існувало логічного пояснення трьом згайним рокам. Заявниця також посилялася на свої заперечення щодо тривалості позбавлення її свободи.

88. Уряд доводив, що слідчі дії були завершені в межах тримісячного строку, встановленого законом. Згодом обвинувачення відклало пред'явлення заявниці обвинувального висновку до 1 січня 2000 року з метою надання їй можливості скористатися нововведеною процедурою досягнення згоди про визнання вини. Щодо проваджень в окружному суді жодного зволікання не виявлено.

89. Суд вважає, що перерва в розгляді мала місце з 15 березня до 10 серпня 1995 року, коли, попри розпорядження прокурора, слідчий не вчинив жодних слідчих дій (див. пункт 13 вище). У період із серпня 1995 року до липня 1996 року провадження, схоже, просувалися з належною швидкістю (див. пункти 14–19 вище). Проте з липня 1996 року по листопад 1997 року справа лежала без розгляду в регіональній прокуратурі (див. пункти 20 і 21 вище), а з листопада 1997 року до січня 2000 року — лише в березні 1998 року було здійснено одну процесуальну дію: припинено переслідування двох співобвинувачуваних — вона лежала без розгляду в окружній прокуратурі (див. пункти 22–24 вище), що призвело до необґрунтованого затримання розгляду на три з половиною роки.

4. Висновок

90. З огляду на критерії, встановлені його практикою, та зважаючи на те, що затримки в розгляді справи були з вини органів влади, Суд вважає, що тривалість проваджень проти заявниці не відповідала вимозі пункту 1 статті 6 Конвенції щодо розумного строку.

Таким чином, було допущено порушення цього положення.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

91. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

92. Заявниця вимагала 12 800 євро за спричинену їй моральну шкоду. Вона зробила детальні подання щодо кожного порушення Конвенції в її справі, підкреслюючи серйозність справи і посилаючись на деякі рішення Суду. Вона також вимагала 507 євро за матеріальні збитки, пов'язані із втратою заробітку, — ця сума розрахована на підставі мінімальної заробітної плати в Болгарії на час тримання заявниці під домашнім арештом.

93. Посилаючись на деякі рішення Суду в попередніх подібних справах проти Болгарії, Уряд заявив, що вимога відшкодування моральної шкоди надмірна, зокрема з огляду на рівень життя в Болгарії. Він також стверджував, що вимога відшкодування матеріальної шкоди необґрунтована, оскільки заявниця могла б працювати вдома, перебуваючи під домашнім арештом; окрім того, не існує свідчень, що вона працювала після звільнення під заставу.

94. Стосовно вимоги компенсації за матеріальну шкоду, Суд вважає, що існує певний причинний зв'язок між визнанням порушення пункту 3 статті 5 Конвенції та сумою, яку вимагає заявниця як відшкодування втраченого заробітку (див. рішення у справі «Чеський проти Чехії» (*Ceský v. the Czech Republic*) від 6 червня 2000 року, № 33644/96, п. 91). Щодо вимоги компенсації за моральну шкоду, на думку Суду, розумно припустити, що заявниця зазнала душевних страждань і безнадії через необґрунтовану тривалість її запобіжного ув'язнення, а потім і домашнього арешту, неможливість вимагати судового перегляду тримання її під домашнім арештом і тривалості розгляду кримінальної справи проти неї. Беручи до уваги численні відповідні міркування та керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявниці 4 000 євро.

В. Судові витрати

95. Заявниця вимагала 2 725 євро за 54 години і 30 хвилин правового представництва у провадженнях у Страсбурзі, з розрахунку 50 євро за годину. На додаток, вона вимагала 381 євро як компенсацію за переклад (51 сторінка), копіювання, поштові відправлення та накладні витрати. Заявниця подала угоду між нею та її адвокатом про сплату гонорарів, табель відпрацьованих годин та поштові квитанції. Вона висловила прохання, щоб присуджену Судом компенсацію за ці витрати було сплачено безпосередньо її адвокату п. М. Екімджієву.

96. Уряд заявив, що: (i) вимога компенсації за переклад не підтверджена документально; (ii) кількість годин, за які вимагається компенсація, є надмірною, оскільки адвокат міг би закінчити свою роботу за третину цього часу, особливо зважаючи на те, що це вже друге звернення заявниці до Суду і в обох випадках її представляв той самий адвокат, до того ж факти в обох зверненнях значною мірою збігаються; та (iii) погодинна ставка у 50 євро є надмірною.

97. Суд зауважує, що заявниця подала угоду про сплату гонорарів і табель відпрацьованих її адвокатом годин і висловила прохання, щоб компенсація за судові витрати була сплачена безпосередньо її адвокату п. М. Екімджієву.

98. Суд не вважає кількість годин та погодинну ставку надмірними. Однак він вважає за необхідне зменшити суму з огляду на той факт, що деякі зі скарг заявниці були оголошені неприйнятними (див. пункт 6 вище). Крім того, Суд зауважує, що заявницю, як у попередній справі (див. справу Ніколової, згадану вище, п. 7), так і в цій, представляв той самий адвокат, до того ж факти в обох справах значною мірою збігаються. Це вимагає подальшого зменшення відшкодування. Нарешті, Суд зазначає, що вимога відшкодування витрат на переклад не підкріплена відповідними документами.

99. Зважаючи на всі відповідні чинники та відраховуючи 685 євро, вже отримані від Ради Європи як правова допомога, Суд присуджує 1 800 євро на відшкодування судових витрат, які мають бути виплачені правовому представникові заявниці п. М. Екімджієву.

С. Відсотки в разі несвоечасної сплати

100. Суд вважає, що в разі несвоечасної сплати мають бути нараховані відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Постановляє*, що було допущено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.
2. *Постановляє*, що було допущено порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.
3. *Постановляє*, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.
4. *Постановляє*,

а) що упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявниці такі суми з конвертацією їх у болгарські леви за курсом на день розрахунку:

- (i) 4 000 (чотири тисячі) євро безпосередньо заявниці як компенсацію за матеріальну та моральну шкоду;
- (ii) 1 800 (тисячу вісімсот) євро правовому представникові заявниці п. М. Екімджієву як компенсацію за судові витрати;
- (iii) будь-який податок на додану вартість, що може стягуватися із зазначених вище сум;

б) що зі спливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названі суми нараховуватимуться відсотки у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж періоду прострочення виплати, плюс три відсоткові пункти.

5. *Відхиляє* решту вимог заявниці стосовно справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 30 вересня 2004 року,
відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Крістос Розакіс,
Голова Суду

Підпис: Сьорен Нільсен,
Секретар Суду